

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 159.923.363:076

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-3-15-19>

Богучарова Олена Іванівна,

доктор психологічних наук, доцент,

професор кафедри психології, соціології та педагогіки

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5617-9175>

ПСИХОЛОГІЧНА ОЦІНКА ПРАВДИВОСТІ ПОКАЗАНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ІНСТРУМЕНТАЛЬНІ ТА НЕІНСТРУМЕНТАЛЬНІ ПІДХОДИ

У статті представлено результати порівняльного дослідження методів оцінки достовірності показань свідків з арсеналу європейського та українського кримінального судочинства та судово-психологічної експертологічної практики (лай-детекція). Потреба цього дослідження продиктована низкою питань, перш за все різних форм протидії розслідуванню злочинів і правосуддя, таких як неправдиві показання, неправдиві докази, значне посилення агресивності, що пов'язане з приховуванням злочину, а також підвищенням ролі експерта-психолога в судочинстві. За зразок одного з типових та відомих англomовних методів лай-детекції вибрано методики SVA, CBCA тощо, а також процесуальне інтерв'ю за Рейдом. Ретельно проаналізовано сучасний стан диференційної психологічної оцінки достовірності показань свідків, потерпілих, підозрюваних в українській судово-експертологічній практиці. Показано особливості застосування судово-психологічної експертизи (за відеозаписом) щодо встановлення розбіжностей між правдивими та неправдивими показаннями. Представлено детальний огляд поняття психологічної достовірності.

Зроблено висновок про позитивний досвід західної/вітчизняної системи диференційної психологічної оцінки достовірності показань та необхідність контролю «критичних зон» завідомо неправдивих свідчень. Надбання системи лай-детекції доводять свою корисність у розвитку українського доказового права і судової та експертологічної практики в умовах воєнного стану.

Ключові слова: достовірність, протидія розслідуванню злочинів, тактичні слідчі техніки, інструментальна/неінструментальна лай-детекція, методики, критерії реальності, правдиві/неправдиві свідчення, судово-психологічна експертиза ознак достовірності показань (за відеозаписом), поліграфні дослідження, процесуальне інтерв'ю.

Постановка проблеми. Дослідження людини та «культурних» мовних моделей брехливих виразів (фейків) постійно зростає, що доводить соціальну значимість проблематики неправдивості в сучасному світі й особливо в умовах військових дій та гібридної війни на теренах України. У правовому полі викриття нещирості пов'язують із завданням установлення достовірності доказів у кожній кримінальній або цивільній справі. При цьому більшість українських процесуалістів під достовірністю доказів розуміють відповідність їх дійсності, а для того, щоб упевнитися у достовірності доказу, на їхню думку, потрібно перевірити, чи правду говорить свідок [1, с. 555]. Також науковці підкреслюють, що

достовірність доказу – це рівень його правдивості, тобто рівень довіри до нього суду [2, с. 476]. Тобто перш ніж робити висновки про обставини справи, суд розділяє усі досліджені докази на дві групи: достовірні і недостовірні. При цьому в судовому рішенні суд повинен зазначити причини, з яких було прийнято або відхилено той чи інший доказ.

Загалом надання неправдивих показань є злочином, який віднесено до поняття «протидія відправленню правосуддя або спричинення шкоди підвалинам влади та правосуддя». У Кримінальному кодексі (далі – КК) України це питання регламентує ст. 384 «Завідомо неправдиве показання» [3, с. 1040–1041].

Зазначимо, що в українському кримінальному та цивільних процесах гарантією достовірності свідчень свідка є його/її присяга. Уважається, що присяга здатна викликати у особи більш відповідальне ставлення до свого обов'язку. Задля дотримання цього положення в українському цивільному судочинстві суддя перед допитом приводить свідка до присяги, текст якої підписується свідком (ч. ч. 5–6 ст. 180 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України). Гарантією достовірності показань свідка є також усвідомлення ним/нею відповідальності, встановленої законом за завідомо неправдиві показання або за відмову давати показання з непередбачених законом підстав (ч. 5 ст. 50 ЦПК України). Достовірність забезпечується й тим, що свідок дає показання усно під час судового розгляду у присутності суду та осіб, які беруть участь у справі. Важливою гарантією достовірності є допит свідка обома сторонами, що дає змогу додатково перевірити правдивість його/її свідчень. Така легкість у теорії, на жаль, не завжди постає аналогічною легкістю в практиці перевірки достовірності свідчень, адже критерії достовірності нечітко регламентовано законодавством України.

Так, розглядаючи норми ЦПК України, науковці виділяють два основні правила, якими має керуватися суд під час оцінки доказів на предмет їх достовірності. По-перше, достовірний доказ має бути отриманий із доброякісного джерела інформації (ст. 63, ч. 2 ст. 64, ч. 2 ст. 185, ч. 1 ст. 187, ч. 4 ст. 188, ч. 3 ст. 190 ЦПК України). Наприклад, оцінюючи достовірність показань свідка, суд повинен перевірити, чи в змозі свідок узагалі правильно сприймати, запам'ятовувати, правдиво викладати факти у своїх показаннях.

Другим критерієм для перевірки достовірності доказу є співставлення його з іншими доказами у провадженні чи справі. Зокрема, у разі розходження показань двох свідків суд може допитати їх одночасно (ч. 12 ст. 180 ЦПК України).

Однак попри всі запобіжники неправдивих показань в українському судочинстві вистачає, а відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань настає рідко. Так, упродовж 2010–2014 рр. в Харківській області в провадженні місцевих судів знаходилося 20 кримінальних проваджень за ст. 384 КК України з ухваленням судових рішень (4 провадження/рік) [4]. З огляду на думки науковців, це пояснюється й диспозицією самої статті, протиріччями, які виникають у зв'язку з викладом інших дотичних до цієї статей КК, КПК та ЦПК України, поблажливим ставленням судій, прокурорів у встановленні фактів кривосвідчень. Проте наслідки неправдивих показань, особливо у кримінальних провадженнях із тяжких злочинів, украй негативні [5].

Звідси проблематика достовірності доказів завжди привертала значну увагу теоретиків та практиків різних наукових спрямувань. До того ж не в останню чергу підвищенню актуальності проблематики неправдивих показань (кривосвідчень) у правовому полі сприяла поява потужного доробку зарубіжних методик оцінки правдивості інформації, що надавали неповнолітні жертви сексуального насильства та їхні кривдники [6]. За сучасною термінологією ці методичні засоби отримали назву лай-детекції (від англ. слова lie – брехня, detection – визначення; лай-детекція, лай-прийоми, лай-техніки як калька з англійської мови). Поряд із потужним доробком й розширенням методичного арсеналу з приводу оцінки достовірності свідчень у європейських країнах суттєво зросла кількість експертів-психологів, які беруть участь в оцінці надійності

показань свідків, презентуючи в судах успішні кейси. Верховні суди відповідних європейських країн почали позитивно оцінювати цей досвід, пропонуючи використовувати його, особливо в конфліктних випадках кримінальних правопорушень.

Очевидно у зв'язку із цим, а також з низкою інших обставин почала змінюватися практика встановлення достовірності й в українських реаліях судочинства. Водночас у вітчизняному правовому полі картина виявляється дещо інша. Оскільки навіть за приведення до присяги свідків, потерпілих або підозрюваних неможливо гарантувати надання правдивих показань, тому спеціалісти у галузі судової та юридичної психології пропонують проведення відповідних експертологічних психологічних досліджень, у тому числі щодо встановлення фактів того, чи присутні у свідченнях (доказах) ознаки достовірності (правдивості, надійності). Результати таких досліджень потрібні не лише для винесення ухвали суду, вони вкрай необхідні для інформування працівників судових та слідчих органів. Зокрема, статистика доводить, що під час допиту співробітники правоохоронних органів здатні викрити брехню лише у 10% потерпілих, 9% обвинувачуваних, 7% підозрюваних, 6% свідків, 4% підсудних. Щоправда, неправдивість показань значно краще та ефективніше встановлюється слідчими під час вивчення справи (54%), проведення експертизи (51%) та відтворення обставин подій (слідчий експеримент) (18%) [7].

Звідси, зважаючи на зазначене, науковці пропонують поряд із правничим терміном «неправдиві показання» використовувати поняття «психологічна достовірність» або «психологічна правдивість» як міри, визначення якої належить до компетентності суду, а зовсім не експертів [8]. З експертологічного погляду саме «психологічна достовірність» показань може бути предметом експертного дослідження. За наявності чи відсутності ознак психологічної достовірності в показаннях перелік цих ознак може бути переданий до суду для критичної оцінки та ухвалення рішення. Головне тут те, що висновки експерта виступає джерелом доказів і не зводиться лише до формулювання відповідей на поставлені запитання, а включає ще опис процедури дослідження.

Звісно, сьогодні для перевірки свідомо неправдивих показань у працівників поліції в арсеналі доказування злочинів є низка криміналістичних засобів верифікації достовірності показань. Переважно це маніпулятивні, тактико-психологічні прийоми, які використовують не лише в умовах воєнного стану українські слідчі та оперативні працівники, а й правники та поліцейські в різних країнах світу – західного чи східного. Це цілком допустимі прийоми, особливо враховуючи, що більшість допитуваних геть не схильні надавати правдиві показання, намагаючись якомога «вправніше» приховати сліди скоєного злочину. Перш за все це створення ситуації перехресного допиту, перевірка отриманої інформації з незалежних джерел, технічні засоби контролю, психофізіологічні дослідження реакцій учасників процесу на поліграфі, звернення до експертів тощо [8]. Проте в усіх цих ситуаціях йдеться про компетентність поліцейських, оперативних працівників, слідчих, суддів у розпізнаванні ситуацій уведення в оману, їхню здатність виявлення завідомо нещирих показань завдяки тактичним прийомам або об'єктивному аналізу [9–11].

Отже, досить актуальною є проблема пошуку слідчими та суддями, експертним психологічним співтовариством, а також іншими спеціалістами: профайлера-

ми, поліграфологами, психологами, експертологами тих методологічних і методичних орієнтирів, індикаторів, критеріїв, маркерів, згідно з якими з'являються наукові підстави для аналізу такої форми протидії розслідуванню злочинів і справедливому судочинству, як неправдиві показання (кривосвідчення) учасників кримінального та цивільного процесів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Попри суспільну вагу понять обману, брехні, фейкових повідомлень, відомо неправдивих показань, недостовірних доказів довгий час ці терміни тлумачилися переважно як моральна категорія, сутність якої становила невідворотність покарання того, хто безпідставно обмовив іншу людину або збрехав під присягою чи надав неправдиві свідчення. Проте сьогодні навколо проблеми надійності показань у кримінальному та цивільному судочинстві точаться жваві дискусії західних та вітчизняних науковців [12–15]. Зазначимо, що конкретні дослідження в частині верифікації правдивості різних інформаційних повідомлень у розмаїтих сферах суспільного життя поступово інтенсифікуються та перетворюються на центральну ланку сучасного розвитку наукових методів установлення (англ. детекції) брехні як у соціальній площині, так і в правовому полі.

Тож зараз поняття «неправдиві показання» вже суто наукова дефініція. На підтвердження цього підкреслимо, що за ч. 1 ст. 50 ЦПК України свідком може бути кожна особа, якій відомі будь-які обставини, що стосуються справи. При цьому для можливого використання показань свідка у справі встановлено лише дві умови: правильність сприйняття обставин, що мають значення для справи, і давання про них правильних показань.

Звісно, у західній англомовній літературі теж дії свідка регулюються законодавчо, так само як й існує проблема достовірності показань. Поряд із тим зі спірних питань європейської та американської судової практики представлено досить потужний масив публікацій, де аналізуються проведені дослідження із психологічної достовірності показань та перевірки кривосвідчень на підставі засад прецедентного права. Так, свідок може свідчити про певний факт, лише якщо він/вона особисто і безпосередньо сприймали його за допомогою одного із власних п'яти відчуттів (слуху, зору, дотику, запаху, смаку). За загальним правилом показання свідка можуть бути дискредитовані будь-якою стороною, навіть тією, яка його викликала. Саме дані правила відтворюють вимогу прецедентного права пошуку «найбільш надійних джерел інформації» [16, с. 19].

Щоправда, не всі західні науковці дають оптимістичні прогнози щодо перспектив розвитку проблематики «психологічної достовірності», висловлюючись досить обережно стосовно надійних маркерів вербальної/невербальної поведінки в юридично значущій ситуації [17].

У вітчизняному дискурсі прикладом досліджень із фундаментальних питань достовірності інформації учасників кримінального провадження є праці співробітників Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз імені М.С. Бокаріуса. Цей науково-дослідний інститут розвиває нову модель судової експертизи, у тому числі щодо виявлення достовірності/недостовірності інформації, що повідомляється учасниками кримінального провадження. Нова модель судової експертизи, перш за все, знаменує фундаментальні зміни в наукових уявленнях про теоретичне та практичне призначення судово-психологічної експертизи (СПЕ), зокрема й щодо достовірності/недостовір-

ності інформації, отриманої від учасників кримінального провадження [18]. Як випливає з положень моделі судової експертизи ХХІ ст., висунуто три обов'язкові вимоги до надійності доказів загального типу СПЕ: використання експертами логічно-коректної форми оцінки та інтерпретації результатів експертизи; застосування методів, що засновані на релевантних даних, кількісних вимірах і статистичних моделях; запровадження процедур експериментального тестування ступеня достовірності та надійності судово-експертних оцінок стосовно умов конкретних справ (кримінальних проваджень). Водночас експерт-психолог виявляється статусною особою. Тобто як в Україні, так і переважній частині європейських країн та США нова модель вимагає сертифікації та акредитації судово-експертної діяльності за стандартом ISO 17020, що сприяє підвищенню ефективності експертної діяльності. До того ж експертизи щодо достовірності/недостовірності показань мають предметний напрям – судово-психологічна експертиза комунікативної діяльності особи, зафіксованої у відеозапису: присутність/відсутність елементів тиску, впливу слідчого як насильства над особистістю (законодавчо несанкціонованого впливу) або самотійності/несамостійності у відтворенні обставин події.

Натомість у прикладній юридичній площині причинами повідомлення недостовірної інформації поруч зі свідомою неправдою можуть бути добросовісні помилки в показаннях учасників кримінального провадження, що виникли в ході їх формування. Звідси, слідчі дії, з одного боку, мають бути спрямовані на нейтралізацію таких помилок, а з іншого – потребують розвитку арсеналу відповідних тактичних прийомів виявлення свідомо неправдивих показань від самих слідчих [19].

Варто зазначити, що у загальнонауковій методологічній площині, коли йдеться про достовірність доказів, насамперед досліджуються тактико-комунікативна компетентність, а також тактико-комунікативна діяльність слідчих, суддів або експертів: поліграфологів, профайлерів, експертів-психологів. Предметом дослідження при цьому стають комунікативна ситуація, що складається у професійній комунікації, та особливості взаємодії між учасниками кримінального або цивільного судочинства [20]. Тобто від того, наскільки майстерно фахівець-правоохоронець, правник, експерт – людина-комунікатор володіє уміньми встановлення психологічного контакту, правомірності впливу, влучної оцінки психологічної достовірності/недостовірності повідомлень в юридично значущій ситуації щодо кримінально релевантних обставин, які входять у предмет доказування, настільки всі ці фахівці будуть успішні в розкритті злочину [21]. Адже у показаннях свідків, як зазначено вище, присутні як добросовісні помилки, так і свідомо викривлена інформація, що очевидно потребує «запуску» системи тактичних прийомів задля їх діагностики, виявлення, нейтралізації та спростування під час допиту або розгляду в суді [22].

Окрім того, в умовах воєнного стану так само, як і в мирний час, традиційний допит може «заміщуватися» так званим процесуальним інтерв'ю,

Повертаючись до експертологічної практики, варто наголосити, що, оскільки встановлення психологічної достовірності/недостовірності інформації, що повідомляється учасниками кримінального провадження, проводиться за матеріалами відеозапису, тому завжди постає питання коректності використання технічних засобів у кримінальному провадженні (ч. 2 ст. 237 КПК України). У зв'язку із цим важливо згадати, що у кри-

мінально-процесуальному доказуванню застосування відеозапису є дієвим механізмом підвищення ефективності розслідування кримінальних правопорушень, а також успішності роботи експерта-психолога [23]. Та, на жаль, і досі наявний низький рівень забезпечення слідчих підрозділів відеотехнікою, технічними засобами. Ба більше, як доводить поліцейська практика, працівники слідчих підрозділів у разі потреби проводять слідчі (розшукові) дії, як правило, за допомогою особистих мобільних телефонів. Тобто, ясна річ, у судовому впровадженні докази, отримані в такий спосіб, можуть бути легко спростовані попри зусилля кримінального блоку Національної поліції.

Разом із тим правниками-дослідниками також виявлено, що задоволення клопотань про використання відеозапису присутніми особами регламентовано лише у судовому провадженні. У стадії досудового розслідування, зокрема під час проведення слідчих (розшукових) дій, ці питання залишаються недостатньо законодавчо врегульованими [24]. Тим не менше інформація, що отримана із застосуванням технічних засобів на етапі досудового розслідування, вважається як криміналістично значущою, так і експертологічно доцільною.

Отже, очевидно, що повне та комплексне розкриття скоєних кримінальних правопорушень мають забезпечити не лише криміналістичні методи поліцейських, слідчих, суддів, їх висока комунікативна або тактико-комунікативна компетентність та відповідна діяльність, а й експертна діяльність експертів-психологів (лай-детекція) завідомо неправдивих показань, добросовісних помилок тощо.

У підсумку постає питання співвідношення законодавчої та психологічної достовірності показань поряд з оцінкою переваг одного з двох підходів – експертологічної практики інструментальної з використанням поліграфа верифікації свідчень або неінструментальної діагностики неправдивості показань свідків у ході процесуального інтерв'ю. Не варто забувати, що згідно з ч. 2 ст. 84 КПК України, показання є джерелами доказів, а тому встановлення правдивості чи неправдивості показань є важливим аспектом доказування.

Метою статті є аналіз методичних засобів оцінки достовірності/недостовірності показань свідків за інструментального підходу з використанням поліграфа та неінструментального – за статистичних, аналітико-психолінгвістичних, когнітивних критеріїв або за спрямуванням на отримання правдивої інформації завдяки тактично-психологічним прийомам ведення допиту (у тому числі у форматі процесуального інтерв'ювання).

Виклад основного матеріалу. У західних країнах, так само як і у вітчизняній експертологічній практиці, є два основні підходи до оцінки достовірності повідомленої інформації свідками, потерпілими або підозрюваною особою: інструментальна детекція брехні з використанням комп'ютерного поліграфа та інших технічних засобів; неінструментальна детекція брехні, підґрунтям якої є психологічна оцінка вербальних і невербальних критеріїв, змістовного складника висловлювань, вокальних компонентів мови і міміко-пантомімічних проявів підекспертного суб'єкта. Окрім того, також до неінструментальної детекції брехні деякі автори додають так зване процесуальне інтерв'ю як один зі складників процесу досудового розслідування [25]. Ці два підходи не є альтернативними.

Розглянемо інструментальні методи діагностики брехні з використанням спеціального технічного пристрою – комп'ютерного поліграфа (детектор брехні).

Поліграфічне тестування ґрунтується на припущенні, що деякі подразники (наприклад, слова, пов'язані з описом місця злочину) викликають помітний емоційний сплеск, виражений у певних реакціях людського організму. Як наслідок, судова психофізіологічна експертиза з використанням поліграфа (далі – СПФЕВП) та психофізіологічне дослідження з використанням поліграфа (далі – ПФДВП) ґрунтуються на експертній оцінці підвищення психічної напруженості та психофізіологічній активності різних структур головного мозку, які проявляються у зміні окремих фізіологічних функцій організму (диханні, серцебитті тощо). Глибинним підґрунтям усіх цих процесів є, звісно, емоції. Вони супроводжують зміни психофізіологічних реакцій людини. Тому аналіз даних експертом-поліграфологом у вигляді комп'ютерних графіків (поліграм) має бути проведений згідно із загальноновизнаними методиками поліграфного тестування, які повинні відображати процеси змін фізіологічного стану підекспертної особи в ході пред'явлення відповідних мовних або візуальних (наочних) стимулів.

Узагальнюючи численні психофізіологічні реакції у відповідь на подразники у низці вегетативних та фізіологічних реакцій, варто зазначити, що поліграфологом фіксуються пов'язані з емоціями зміни: частота пульсу (за відсутності фізичної активності) або ритму пульсових скорочень; артеріального тиску (за гіпертонічним або гіпотонічним типом); ритму дихання (різке зниження фази видиху та спотворення звичайного дихального циклу); шкірно гальванічної реакції (КГР), рівня пітливості поза високої температури та фізичних навантажень; кривих електрокардіограми (ЕКГ); малюнку піків і спадів електроенцефалограми (ЕЕГ); моторики кишечника; діурезу; певних елементів у крові, сечі, слині [26]. У цьому ракурсі постає проблемне питання визнання доказами результати проведених СПФЕВП і ПФЕВП у вітчизняному кримінальному або цивільному судочинстві. Презумпція невинуватості завжди є першоосновою методичного підходу для підготовки та проведення СПФЕВП чи ПФДВП та отриманих результатів у вітчизняній правозастосовній практиці.

Із цієї причини результати виконаної психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа в сукупності з іншими доказами, зібраними досудовим слідством у конкретному розслідуваному злочині, дають змогу стверджувати принаймні про психологічну достовірність показань підекспертної особи або наявність прихованої інформації щодо злочину. Наголосимо, що починаючи з 01.11.2010 професія «експерт-поліграфолог» офіційно включена до Національного класифікатору професій України (код 2144.2), що є державним визнанням даної професії.

Стан поліграфічних досліджень у сьогоденній Україні та міжнародний досвід системного використання поліграфа створюють умови для впровадження цього приладу та його результатів у різні сфери вітчизняної правозастосовної практики. Незважаючи на те що поліграф та діяльність із його використання й донині залишаються недостатньо нормативно розробленими, нагальні потреби кримінального та цивільного судочинства спонукають вітчизняні правоохоронні органи залучати спеціалістів-поліграфологів та їхні спеціальні знання у галузі поліграфології для надання фахової допомоги у кримінальному провадженні або цивільній справі.

Звертаючись до неінструментальної оцінки криво-свідчень, можна побачити, як у західній теорії та практиці судової експертизи викристалізовувалися когнітивні

та аналітико-психолінгвістичні підходи, які згодом були доповнені статистичними щодо оцінки достовірності/недостовірності інформації, повідомленої учасниками кримінального провадження.

Першим проривним напрацюванням у цьому стала гіпотеза У. Ундойча (U. Undeutsch), згідно з якою опис реальних спогадів потерпілих якісно відрізняється від сфабрикованих, недостовірних чи помилкових показань неприємних осіб [27]. Підтвердженням даної гіпотези є низка диференціюючих ознак у показаннях потерпілих. Наприклад, діти, які пережили сексуальне насильство, можуть змінювати свої показання, факт злочину, інформацію, повідомлену на початку та наприкінці судового інтерв'ю (допиту), але в їхніх оповідях завжди присутні конкретні деталі. При цьому оповідям «потерпілих» неповнолітніх притаманні надмірна точність опису злочинної події, нав'язливі повтори одних і тих самих відомостей тощо. На противагу ті, хто надає недостовірну інформацію, хоча і представляють більш струнку оповідь злочинної події, проте в їхніх оповідях є «проговорки» – неусвідомлене повідомлення достовірної інформації.

Наступним проривом у розвитку неінструментальної детекції брехні й викриття неправдивих показань стали дослідження шведських та німецьких фахівців у сфері сімейного сексуального насильства та розбещення неповнолітніх [28]. Автори, узагальнивши попередні напрацювання багатьох дослідників, склали перелік змістовних критеріїв сексуального насильства над дітьми та неповнолітніми – 19 «критеріїв реальності». За суттю 19 змістовних критеріїв або ознак реальності було отримано емпіричним шляхом під час інтерв'ювання значної кількості ймовірних жертв сексуального насильства. Ознаки реальності, які піддаються аналізу за групами, такі. Загальні: 1) логічна структура оповіді; 2) неструктурована оповідь; 3) кількість деталей. Специфічні: 4) прив'язка до контексту; 5) опис взаємодії; 6) відтворення розмови; 7) опис несподіваних утруднень під час події. Особливі: 8) опис незвичних деталей; 9) опис несуттєвих деталей; 10) правильний опис невірної зрозумілих деталей; 11) опис зовнішніх (побічних) асоціацій; 12) опис власних психічного стану/психічних процесів; 13) опис психічного стану/психічних процесів обвинуваченого. Мотиваційні: 14) спонтанні поправки; 15) визнання недостатності запам'ятовування; 16) сумніви в правильності своїх показань; 17) осуд себе, своїх учинків; 18) прощення обвинуваченого. Елементи, спеціальні для конкретного правопорушення: 19) характерні деталі злочину. Дані критерії, звичайно, доповнюються методикою «Оцінка валідності тверджень» (OBT, англ. SVA – «Statement Validity Assessment») [29].

Порівняння теоретичних припущень, які засновані на когнітивних підходах, та вищезазначених засобів оцінки достовірності (OBT та 19 ознак реальності) дає змогу стверджувати, що найбільш розповсюдженим методичним засобом у європейській та американській неінструментальній лай-детекції є техніка контент-аналізу за встановленими критеріями, або критеріальний контент-аналіз (далі – КАВК, або ККА, англ. CBSA – «Criteria Based Content Analysis»). У ККА, окрім когнітивних припущень з їх переліком 19 критеріїв реальності, також використовуються положення аналітико-психолінгвістичних підходів. Головна мета методики ККА – встановити, чи достовірні свідчення підекспертних, які, ймовірно, піддавалися сексуальному насильству/згвалтуванню, або експерт має справу

з кривосвідченнями й брехливістю особи (псевдологією). При цьому вважається, що показання дітей іноді, але не завжди, унаслідок високої навіюваності психіки неповнолітніх більш достовірні в конфліктних криміногенних ситуаціях, тому повинні мати таку ж саму доказову силу, як і у дорослих. У підсумку OBT з установленими 19 критеріями реальності – це стандартна процедура обробки мовленнєвих висловлювань потерпілих від злочину, тоді як ККА – це дослідницька (експертологічна) процедура оцінки достовірності/недостовірності інформації у кримінально-релевантній ситуації. Проведення ККА складається з трьох етапів: 1) структурованого інтерв'ю, спрямованого на отримання інформації завдяки спонуканню дитини чи дорослого людини до вільної описової оповіді про подію, що відбулася; 2) контент-аналізу на підставі встановлених 19 критеріїв «реальності»; 3) якісної експертологічної оцінки результатів контент-аналізу.

Межі застосування методики ККА разом з її інструментарієм ширші, ніж будь-яких інших технік. Зокрема, на Заході визнано її доцільність у перевірці показань не лише потерпілих, а й підозрюваних та обвинувачених у кримінальному та цивільному судочинстві. Спеціалісти, експерти-психологи, які працюють із ККА, орієнтуються не лише на критерії «достовірності», а й на маркери недостовірності (кривосвідчення). Це перетворює ККА під час проведення СПЕ на більш чутливий до фальсифікації доказів метод.

Отже, для підтвердження достовірності показань та їх диференціації з відмежовуванням кривосвідчень, як правило, у європейських та англійських країнах звертаються до аналітичного ресурсу вербальних висловлювань із порівняльним розглядом невербальних знакових систем. Звісно, завідомо неправдиві свідчення містять приховані наміри, потреби, стереотипи, думки та смисли, які експерт намагається розпізнати за ознаками неконгруентності поведінки людини, що доступні спостереженню, або верифікувати на підставі інформації, яку людина надає оточуючим у вигляді слів («вербалики»), емоційної експресії та деяких невербальних ознак.

Не менш затребуваний серед неінструментальних методів статистичний підхід наукового контент-аналізу (далі – НКАН, англ. SCAN – Scientific content analysis), який розроблено ізраїльським поліцейським А. Сатіром [30].

З організаційного погляду під час проведення НКАН заявнику пропонується детально викласти все, що йому відомо про інцидент, який відбувся з ним/нею, у письмовій формі та надати пояснення. Отриманий від заявника письмовий опис події піддається статистичній обробці. Перш за все текст заяви поділяють на три частини: 1) початок – те, що відбувалося «до» інциденту; 2) центральна частина – «інцидент»; 3) закінчення – те, що відбувалося «після» інциденту.

Згідно з положеннями поліцейського, інформація в тексті правдивої письмової заяви підпорядкована співвідношенню: 20/50/30 % від усього тексту заяви. Дане відсоткове рівняння пояснюється так. Та особа, яка дійсно причетна до інциденту, неусвідомлено прагне більше уваги приділити тому, що відбувалося до (20%) та після інциденту (30%), а не самому інциденту (50%), про який вона розповідає схематично, намагаючись приховати свою причетність. Цей метод значно більшою мірою залежить від самого тексту заяви (оповіді, письмових пояснень) про злочин, аніж від спостережень за поведінкою особи потерпілого чи підозрюваного.

Загалом статистичного типу лай-техніки актуалізували питання щодо вірогідної статистики отриманих даних. Зокрема, експерти-психологи, аналізуючи отримані дані в СПЕ, почали враховувати відомі факти, наприклад що за допомогою вербальних засобів (тільки слів) передається лише 7% інформації, звукових засобів (у тому числі тону голосу, інтонації) – 38%, а невербальних – 55%. У підсумку під час оцінки кривосвідчень варто більше приділяти уваги сигналам «невербалики», оскільки завдяки словесному спілкуванню можна отримати менше 35% інформації, тоді як невербального – понад 65% [31]. Якщо враховувати позитивну статистику методичного інструментарію у сфері встановлення «психологічної достовірності» свідчень, то величина статистичної похибки кривосвідчень доходить в умовах реального кримінального провадження (польові умови), де підекспертні особи отримують процесуальний статус, то виявлено тільки 10% кривосвідчень, а правдивих – 90% [32].

Щодо релевантності даних методів, то питома частина західних дослідників пропонує ставитися до отриманих результатів із пересторогами та висувати мету як засвідчувальну, орієнтовально рекомендаційну, а не як доказову базу. Інша чимала група науковців, навпаки, визнає вищезазначені методи як методи, за допомогою яких отримують релевантні щодо злочинної події дані. Як уважають науковці, методи можуть використовуватися в суді та на етапі досудового розслідування. У підсумку варто не забувати, що результати досліджень із застосуванням методик приймаються до розгляду судами Німеччини, Нідерландів, США й Канади. Тож висновки судового психолога мають містити значний обсяг валідних статистичних маркерів як істинної інформації, так і кривосвідчень, для того щоб довести принаймні високу/низьку вірогідність скоєння конкретного злочину, причетність до нього як кривдника або жертви.

Отже, методологічні засади неінструментальних підходів як валідних і надійних методів, що використовують у СПЕ, полягають у тому, щоб відповідно до ознак реальності в мовленнєвій поведінці – вербальній та невербальній чи письмовій структурі й текстовому змісті заяви про злочин до поліції заповнити прогалину в доказовій базі щодо підозрюваного як суб'єкта фальшування стосовно кримінально релевантних обставин події та предмета доказування.

Вищезазначені методи та методики, звичайно, використовуються в експертній практиці психологами та іншими спеціалістами. Водночас поліцейська практика демократичних країн світу пропонує вже правоохоронцям доповнити процесуальну дію допиту впровадженням інституту процесуального інтерв'ювання. Цей інститут є відображенням сучасних підходів підвищення ефективності поліцейської діяльності та не є чимось абсолютним новим у правовому полі України [33]. Процесуальне інтерв'ю спрямоване на підвищення ефективності діяльності органів правопорядку та представляє певну «людиноцентричну» філософію досудового розслідування, що, перш за все, має на меті не підтвердження версій слідчого, а збір доказової інформації та її всебічний аналіз. Процесуальне інтерв'ю як форма опитування пройшло тривале вдосконалення від однієї уніфікованої концептуальної ідеї до різноманітних моделей, які мають свої особливості. Найбільш розповсюдженою зараз є не класична модель, яка не використовує обвинувальний підхід, а гібридна модель, яка якраз залучає обвинувальний підхід. Це

модель, техніка Рейда (REID), упроваджуючи яку варто враховувати про етичні обмеження, які накладаються на слідчого, що проводить досудове розслідування (співчуття слідчого як зловживання довірою допитуваного; неетичність альтернативних питань) [34]. Техніка Рейда базується на двох принципах: 1) розумінні того, що провідний мотив того, хто надає недостовірну інформацію, – уникнути наслідків за своє зізнання у скоєному злочині; 2) злочинець завжди шукає собі виправдання. На підставі цих принципів у злочинця формується «менталітет жертви». Головна особливість «менталітету жертви» полягає у тому, що злочинець прагне захистити свій образ жертви за будь-яку ціну, навіть надавши те зізнання, що його/її компроментує, викриває. Тому якщо слідчий правильно вибудує діалог, то допитувана особа визнає свою провину, заперечуючи хибне уявлення про свою злочинну мотивацію. Техніка Рейда складається з дев'яти кроків, або етапів: 1) пряма позитивна конфронтація, тобто інформування особи щодо наслідків її злочину; 2) «розроблення теми», де слідчий удається до монологу, у якому надає моральні або психологічні виправдання злочину; 3–4) перехід від монологу до співбесіди з допитуваним, якого варто спонукати не просто заперечувати провину чи змінювати тему, а намагатися розповідати про подію, завдяки чому слідчий може зрозуміти, що людина каже правду; 5–6) підготовка зізнання, ознакою чого є пасивний стан допитуваного, що характеризується відкритою позою; 7) найважливіший, адже, довівши допитуваного до певного психічного стану, слідчий ставить йому/їй альтернативні питання, будь-яка згода з одним з яких означатиме визнання провини; 8) слідчий намагається розговорити злочинця й отримати розгорнуте зізнання з додатковими деталями подій; 9) усне зізнання оформлюється у письмовому вигляді за всіма юридичними правилами. На думку Рейда, якщо зізнання не було отримано впродовж чотирьох годин, допит має бути припинено.

Отже, традиційну процесуальну дію – допит сьогодні має доповнити процесуальне інтерв'ю, що є відображенням світового тренду посилення ефективності поліцейської діяльності. Щоправда, така форма дій потребує значних часових витрат від слідчих-правоохоронців, сприятливої атмосфери, уміння встановлювати довірливі стосунки з опитуваною особою, а ще в умовах воєнного стану, мабуть, тримає потенційну небезпеку для життя та здоров'я внаслідок підвищеної тривожності, травматизації, ПТСР обох учасників допиту. При цьому кримінальні провадження під час воєнних дій, як правило, орієнтовані на групове розслідування по «гарячих слідах», що передбачає часові межі від трьох до п'яти діб. Головними у таких розслідуваннях стають установлення та затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення, у якомога стислі строки, оскільки винна особа може швидко покинути місце злочину та перетнути лінію кордону, щоб переховуватися на невідконтрольній території. Тобто специфічність досудового розслідування сьогодні, а отже, і використання таких довготривалих форм збору доказів, як процесуальне інтерв'ю, залежить напряду від наближення до зони бойових дій.

Натомість щодо міри обману, фальшування, дезінформації в законодавчо регламентованій комунікації (наприклад, у системі спілкування «слідчий – підозрюваний») вони цілком доцільні в правничій та поліцейській площині. Тобто методи психологічної оцінки достовірності мають стати в нагоді не тільки експер-

там-психологам, а й фахівцям-правникам, працівникам поліції, оскільки можуть допомогти «вхопити злочинця за руку», вплинути на зниження рівня протидії розслідуванню з боку підозрюваних і зацікавлених у викривленні ходу розслідування осіб.

Висновки. На підставі вищевикладеного очевидно:

1. Сьогодні набуває актуальності пошук нових методів, тактичних прийомів і технік установлення правової та психологічної достовірності/недостовірності показань особи, відмінних від тих, що склалися у межах класичної науки та традиційної поліцейської практики. Серед підходів виділяють два базові – інструментальної та неінструментальної детекції.

2. Високий рівень компетентності експертів, задіяних на етапі досудового розслідування, зокрема поліграфологів, експертів-психологів, дає можливість говорити про ефективність переорієнтації зусиль із пошуку ознак достовірності доказів на диференціацію ознак правдивих та неправдивих показань (кривосвідчень) із використанням поліграфа або інших методів неінструментальної оцінки.

3. Методологія оцінки достовірності/недостовірності інформації, наданої учасниками кримінальних проваджень та цивільного судочинства, потребує не лише експертологічного знання, а й інноваційних розробок у галузі цифрових технологій, програмного та апаратного забезпечення процесуальних слідчих дій та судочинства.

4. У змістовному плані представлено опис нової моделі судово-психологічної експертизи, зроблено огляд поширеної у Європі та США й уведеної в їхнє

законодавче поле системи оцінок достовірності, що реалізується з використанням когнітивних, аналітико-психолого-лінгвістичних, статистичних підходів. Також розглянуто процесуальне інтерв'ю як особливий вид діяльності слідчих в умовах воєнного стану. Огляд базових методів неінструментальної лай-детекції довів, що у вітчизняних умовах вони не є поширеним інструментом та представлені в правовому полі дуже формально. Це зайвий раз підтверджує відсутність ефективного діалогу між українськими правниками, поліцейськими та психологами. Цей діалог тим більше важливий, що абсолютно надійних сигналів уведення в оману сьогодні не знайдено. Водночас позитивним боком застосування цих методів у процесуальних діях має стати підвищення ефективності кримінального та цивільного судочинства України в умовах воєнного стану.

Таким чином, кваліфіковане застосування методів оцінки психологічної достовірності (лай-детекції) сприятиме зняттю завіси непрозорості в засобах і методах отримання доказів, очищенню слідчої тактики від малоефективних «психологічних пасток», чудодійного «психологічного» реагенту, тактичних маніпулятивних «хитрощів» слідчих, що допоможе скоротити терміни розслідування.

Перспектива подальших досліджень полягає в осмисленні розвитку експертологічного знання в межах судово-психологічної експертизи та шляхів установлення ефективного діалогу між українськими правниками, поліцейськими та психологами.

Список використаних джерел

1. Коментар до ЦПК Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар : у 2-х т. / заг. ред. С.Я. Фурси. Київ : Фурса С.Я., 2006. Т. 1. 912 с.
2. Кравчук В.М., Угриновська О.І. Науково-практичний коментар до Цивільного процесуального кодексу України. 2-е вид., перероб. і доп. Харків : Фактор, 2010. С. 476.
3. Науково-практичний коментар кримінального кодексу України. 6-е вид. перероб. та доп. Київ : Юридична думка, 2009. С. 1040–1041.
4. Романюскас К.А. Неправдиві показання свідка і потерпілого, як форма протидії розслідуванню. Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє. Харків, 2021. С. 308–309. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20211210/article/view/romanauskas/pdf
5. Шепітько М.В. Кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве показання. Харків : Апостіль, 2012. 225 с.
6. Inbau F.E. Reid J.E., Buckley J.P., Brian C. Jayne Criminal interrogation and confessions. 5th-ed. N.-Y. Jones & Bartlett Learning, 2013. 472 p.
7. Переверза О.Я. Формування неправдивих показань, система тактичних прийомів їх виявлення і подолання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2000. 16 с.
8. Лозинська Ю.І. Достовірність показань свідка та її з'ясування у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2018. 259 с.
9. Чепур О.О. Розуміння сутності правомірного психологічного впливу слідчими як предиктор його ефективного використання у професійній діяльності. Журнал сучасної психології. 2020 № 1. С. 132–137. URL: <https://www.journalsofznu.zp.ua/index.php/psych/article/view/1508>
10. Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія. Харків, 2007. 432 с.
11. Чорний Г.О., Кравець К.О. Психологічні особливості проведення допиту. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 11. С. 580–582. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-11/143.
12. Гузела М. Проблема визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2015. Вип. 61. С. 423–434.
13. Сокиран Ф.М. Характеристика тактичних прийомів психологічного впливу у криміналістичній діяльності слідчого. Криміналістичний вісник. 2014. № 1(21). С. 45–52.
14. Babanoski K., Piljevski I. Techniques of conducting interrogation during police investigation of crimes. Knowledge International Journal. 2018. № 28(6). P. 2101–2107. DOI: 10.35120/kij28062101K.
15. Bond C.F., DePaulo B.M. Accuracy of deception judgments. Personality and Social Psychology Bulletin. 2006. № 10. P. 214–234.
16. McCormick on evidence, 7th (Hornbook series) / by Kenneth S. Broun, general editor ; contributing authors, George E. Dix, Edward J. Imwinkelried, D.H. Kaye, Robert P. Mosteller, E.F. Roberts, Eleanor Swift. St. Paul, MN : West Academic Publishing, 2014. 778 p.
17. Ekman P., O'Sullivan M., Frank M.G. A few can catch a liar. Psychological Science. 1999. Vol. 10. P. 263–266. DOI: 10.1111/1467-9280.00147.

18. Спіцина Г.О., Белевцова С.О. Щодо питання формування новітньої парадигми теорії та практики судової експертизи в Україні. Актуальні питання судової експертизи і криміналістики : зб. мат-в Міжнарод. наук.-практ. конф., присвяч. 150-річчю зі дня народження засл. проф. М.С. Бокаріуса, м. Харків, 18–19 квітня 2019 р. Харків : ХНДІСЕ, 2019. С. 63–65.
19. Колесник І.А. Тактика виявлення та нейтралізації добросовісних помилок у показаннях свідків. : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2009. 19 с.
20. Мотлях О.І., Потильчак А.О. Використання експертами-поліграфологами тактико-комунікативної діяльності у проведенні інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації. Юридичний вісник. 2014. № 1(30). С. 140–145.
21. Барган С.С. Пізнавальна діяльність слідчого: криміналістичний та процесуальний аспекти : дис. ... д-ра філософії : 081. Кропивницький, 2024. 258 с.
22. Психологічні чинники ефективного здійснення слідчих дій : методичні рекомендації / уклад. О.М. Цільмак, С.І. Яковенко. Одеса : ОДУВС, 2010. 96 с.
23. Сердюк В.П. Відеозапис у кримінальному провадженні України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2016. 22 с.
24. Поляк Ю.П. Застосування технічних засобів під час проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та використання його результатів під час досудового розслідування : дис. ... докт. філософії : 081. Львів, 2022. 230 с.
25. Гавгун С.Р. Запровадження інституту процесуального інтерв'ю в Україні: pro et contra. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2022. С. 199–204. DOI: 10.24144/2307 – 3322.2022.72.65.
26. Палій Л.В., Бедан В.Б. Вплив загального фізіологічного стану досліджуваного на результати тестування. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та спеціальних знань в юридичній практиці. Київ, 2018. № 1(18). URL: <http://expert-nazarov.com/nomera/845-2017-5-18> (дата звернення: 30.05.2025).
27. Undeutsch U. The development of statement reality analysis. Credibility assessment; J.C. Yuille (ed.). Dordrecht: Kluwer, 1989. P. 101–119.
28. Steller M., Köhnken G. Criteria-based statement analysis. Psychological methods in criminal investigation and evidence / ed. D.C. Raskin. N.-Y : Springer-Verlag, 1989. P. 217–245.
29. Raskin D.C., Esplin P.W. Statement Validity Assessment: Interview procedures and content analysis of children's statements of sexual abuse. Behavioral Assessment. 1991. Vol. 13. № 3. P. 265–291.
30. Halfmann E., Sporer S.L. Belief in Context: Effects of suspect preparation time on belief about Scientific Content Analysis. EAPL + World Conference. 2015 (Nuremberg, Germany, 4–7 August 2015). Abstracts. 2015. P. 92–93.
31. Носенко Е.Л., Петренко Т.М. Діагностика особистості засобами невербального спілкування : монографія. Київ : Освіта України, 2013. 191 с.
32. Vrij, A. (2008) Nonverbal dominance versus verbal accuracy in lie detection: A plea to change police practice. Criminal Justice and Behavior. № 35. P. 1323–1336. DOI: 10.1177/0093854808321530.
33. Ряшко О.В., Сорока С.О., Гуцуляк Ю.В. Порівняльна характеристика допиту та процесуального інтерв'ю в умовах воєнного стану. Baltic Journal of Legal and Social Sciences. 2023. С. 749–761 DOI: 10.30525/978-9934-26-559-4-37.
34. Бабенко О.О. Теоретичний аналіз можливості використання психологічного впливу у роботі слідчого під час проведення допиту. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». 2017. Вип. 6 (1). С. 160–164. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkh_p_2017_6%281%29_29

References

1. Komentar do TsPK Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Nauk.-praktych. komentar [Comment to the CPC Civil Procedure Code of Ukraine]: U 2 t. / Zah. red. S.Ya. Fursy. K.: Vydavets Fursa S.Ya. (2006). Kyiv: KNT [in Ukrainian].
2. Naukovo-praktychnyi komentar do Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary on the Civil Procedure Code of Ukraine] / V.M. Kravchuk, O.I. Uhrynivska. 2-he vyd., pererob. i dopov (2010). Kh. : Faktor. [in Ukrainian].
3. Naukovo-praktychnyi komentar kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary of the Criminal Code of Ukraine]. 6-te vyd.pererob. ta dopov. (2009). K. : Yurydychna dumka [in Ukrainian].
4. Romanaukas, K.A. (2021). Nepravdyvi pokazannia svodka i poterpiloho, yak forma protydii rozsliduvanniu [False testimony of a witness and victim as a form of counteraction to the investigation]. Prava liudyny v Ukraini: mynule, sohodennia, maibutnie, 308–309. Kharkiv. Retrieved from: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20211210/article/view/romanauskas/pdf/ [in Ukrainian].
5. Shepitko, M.V. (2012). Kryminalna vidpovidalnist za zavidomo nepravdyve pokazannia [Criminal liability for deliberately false testimony]. Kh. : Vydavnycha ahentsiia Apostil [in Ukrainian].
6. Inbau, F.E., & Reid, J.E., Buckley, J.P., Brian, C.J. (2013). Criminal interrogation and confessions. 5th-ed. N.-Y.: Jones & Bartlett Learning.
7. Pereverza, O.Ya. (2000). Formuvannia nepravdyvykh pokazan, systema taktychnykh pryiomiv yikh vyavleniia i podolannia [Formation of false testimony, a system of tactical techniques for their detection and overcoming]. Extended abstract of Candidate's thesis. Kh. [in Ukrainian].
8. Lozynska, Yu.I. (2018). Dostovirnist pokazan svodka ta yii z'iasuvannia u kryminalnomu provadzhenni [The authenticity of the testimony of a witness and its clarification in criminal proceedings]. Candidate's thesis. Lviv [in Ukrainian].
9. Chepur, O.O. (2020). Rozuminnia sutnosti pravomirnoho psykholohichnoho vplyvu sledchymy yak predyktor yoho efektyvnoho vykorystannia u profesiinii diialnosti [Understanding the essence of legitimate psychological influence by investigators as a predictor of its effective use in professional activity]. Zhurnal suchasnoi psykholohii, (1), 132–137. Retrieved from: <https://www.journalsofznu.zp.ua/index.php/psych/article/view/1508> [in Ukrainian].

10. Shepitko, V.Yu. (2007). Kryminalistychna taktyka (systemno-strukturnyi analiz): monohrafiia [Forensic tactics (system-structural analysis): monograph]. Kharkiv [in Ukrainian].
11. Chornyi, H.O., & Kravets, K.O. (2023). Psykholohichni osoblyvosti provedennia dopytu [Psychological features of interrogation]. Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal, 11, 580–582. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/143> [in Ukrainian].
12. Huzela, M. (2015). Problema vyznannia dokaziv nedopustymy u kryminalnomu provadzhenni [The problem of declaring evidence inadmissible in criminal proceedings]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Ser. yurydychna, 61, 423–434. [in Ukrainian].
13. Sokyran F.M. (2014). Kharakterystyka taktychnykh pryimov psykholohichnoho vplyvu u kryminalistychnii diialnosti slidchoho [Characteristics of tactical techniques of psychological influence in the forensic activity of the investigator]. Kryminalistychnyi visnyk, 1 (21), 45–52. [in Ukrainian].
14. Babanoski K., Ilijevski I. (2018). Techniques of conducting interrogation during police investigation of crimes. Knowledge International Journal, 28 (6), 2101–2107. DOI: <https://doi.org/10.35120/kij28062101K> [in English].
15. Bond, C.F., & DePaulo, B.M. (2006). Accuracy of deception judgments. Personality and Social Psychology Bulletin, 10, 214–234 [in English].
16. McCormick on evidence / by Kenneth S. Broun, general editor; contributing authors, G.E. Dix, Ed. J. Imwinkelried, D.H. Kaye, R.P. Mosteller, E.F. Roberts, El. Swift; 7th (Hornbook series). (2014) St. Paul, MN: West Academic Publishing [in English].
17. Ekman, P., & O'Sullivan, M., Frank, M.G. (1999). A few can catch a liar. Psychological Science, 10, 263–266. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-9280.00147> [in English].
18. Spitsyna, H.O., & Belevtsova, S.O. (2019). Shchodo pytannia formuvannia novitnoi paradyhmy teorii ta praktyky sudovoi ekspertyzy v Ukraini [On the issue of formation of the latest paradigm of forensic theory and practice in Ukraine]. Aktualni pytannia sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky : zb. mat-liv mizhnarod. nauk.-prakt. konf., prysviach. 150-richchiu z dnia narodzhennia zasl. prof. M.S. Bokariusa (Kharkiv, 18–19 kvit. 2019 r.). Kh. : KhNDISE, 63–65 [in Ukrainian].
19. Kolesnyk, I.A. (2009). Taktyka vyialvnenia ta neitralizatsii dobrosovishnykh pomyluk u pokazanniakh svidkiv [The tactics of detecting and neutralizing bona fide errors in witness testimony]. Extended abstract of Candidate's thesis. Kh. [in Ukrainian].
20. Motliakh, O.I., & Potylchak, A.O. (2014). Vykorystannia ekspertamy-polihrafolohamy taktyko-komunikatyvnoi diialnosti u provedenni instrumentalnoi diahnostryky dostovirnosti verbalnoi informatsii [Use of polygraph experts of tactical and communicative activity in carrying out instrumental diagnostics of reliability of verbal information]. Yurydychnyi visnyk, 1 (30), 140–145 [in Ukrainian].
21. Barhan, S.S. (2024). Piznavalna diialnist slidchoho: kryminalistychnyi ta protsesualnyi aspekty [The cognitive activity of the investigator: forensic and procedural aspects]. Doctor's thesis (081). Kropyvnytskyi [in Ukrainian].
22. Psykholohichni chynnyky efektyvnoho zdiisnennia slidchykh dii: metodychni rekomendatsii [Psychological factors of effective implementation of investigative actions: methodical recommendations] / uklad. O.M. Tsilmak, S.I. Yakovenko (2010). Odesa: ODUVS [in Ukrainian].
23. Serdiuk, V.P. (2016). Videozapys u kryminalnomu provadzhenni Ukrainy [Video in the criminal proceedings of Ukraine]. Extended abstract of Candidate's thesis. Dnipropetrovsk [in Ukrainian].
24. Poliak, Yu.P. (2022). Zastosuvannia tekhnichnykh zasobiv pry provedenni slidchykh (rozshukovykh), nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii ta vykorystannia yoho rezultatyv pid chas dosudovoho rozsliduvannia [Application of technical means in conducting investigative (investigative), unspoken investigative (search) actions and use of its results during pre-trial investigation]. Doctor's thesis (081). Lviv: LDUVS, [in Ukrainian].
25. Havhun, S.R. (2022). Zaprovdzhennia instytutu protsesualnoho interviu v Ukraini: pro et contra [Introduction of the Institute of Procedural Interview in Ukraine: Pro et Contra]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu, 199–204. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.65> [in Ukrainian].
26. Palii, L.V., & Bedan, V.B. (2018). Vplyv zahalnoho fiziologichnoho stanu doslidzhuvanoho na rezultaty testuvannia. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa ta spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi [Influence of the general physiological state of the test on the test results. Forensic psychological examination. Application of polygraph and special knowledge in legal practice]: Elektronnyi zhurnal / [redkol.: Nazarov O.A. (holov. red.) ta in.]. K., 1 (18). Data publikatsii: 30.06.2018. Retrieved from: <http://expert-nazarov.com/nomera/845-2017-5-18> (data zvernennia: 30.05.2025) [in Ukrainian].
27. Undeutsch U. (1989). The development of statement reality analysis. In: Credibility assessment; J.C. Yuille (ed.). Dordrecht: Kluwer [in English].
28. Steller, M., Köhnken, G. (1989). Criteria-based statement analysis. In Psychological methods in criminal investigation and evidence/ ed. D.C. Raskin. N.-Y: Springer-Verlag [in English].
29. Raskin, D.C., & Esplin, P.W. (1991). Statement Validity Assessment: Interview procedures and content analysis of children's statements of sexual abuse. Behavioral Assessment, 13, 3, 265–291 [in English].
30. Halfmann, E., Sporer, S.L. (2015). Belief in Context: Effects of suspect preparation time on belief about Scientific Content Analysis. EAPL + World Conference. 2015 (Nuremberg, Germany, 4-7 August 2015). Abstracts, 92–93 [in English].
31. Nosenko, E.L., Petrenko, T.M. (2013). Diahnostryka osobystosti zasobamy neverbalnoho spilkuvannia [Diagnosis of personality by means of non-verbal communication]: monohr. K. : Vyd-vo «Osvita Ukrainy» [in Ukrainian].
32. Vrij, A. (2008). Nonverbal dominance versus verbal accuracy in lie detection: A plea to change police practice. Criminal Justice and Behavior, No. 35, P. 1323–1336. DOI: <https://doi.org/10.1177/0093854808321530> [in English].
33. Riashko, O.V., & Soroka, S.O., Hutsuliak, Yu.V. (2023). Porivnialna kharakterystyka dopytu ta protsesualnoho interviu v umovakh voiennoho stanu [Comparative characteristics of interrogation and procedural interview in martial law]. Baltic Journal of Legal and Social Sciences, 749–761. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-559-4-37> [in Ukrainian].
34. Babenko, O.O. (2017). Teoretychnyi analiz mozhlyvosti vykorystannia psykholohichnoho vplyvu u roboti slidchoho pid chas provedennia dopytu [Theoretical analysis of the possibility of using psychological impact in the work of the investigator during interrogation]. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser. Psykholohichni nauky, 6 (1), 160–164. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2017_6%281%29_29 [in Ukrainian].

Bohucharova Olena,

Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Psychology, Sociology and Pedagogy
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5617-9175>

**PSYCHOLOGICAL ASSESSMENT OF THE TRUTHFULNESS
OF TESTIMONY IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW:
INSTRUMENTAL AND NON – INSTRUMENTAL APPROACHES**

The article presents the results of the comparative study on the issue of assessing witness statements' reliability methods from the arsenal of European and Ukrainian legislative criminal and forensic expert psychological practice (lie-detection). The need for this study is dictated by a number of questions that arise in the national courts, first of all, various forms of obstructing the investigation of crimes, such as false evidences, false or unreliable testimonies, much more aggression aimed at concealing crime and expansion of the role of forensic psychologist under the influence of domestic legislation. As one of the typical and the famous methods of English lie-detection (SV, CBCA, at al.), as well as a procedural interview by Raid too. The current state of differential psychological assessment of law and psychological reliability of testimonies produced by victims of crimes, witness, accused persons in the Ukrainian forensic expertological practice have been comprehensively analyzed by the author. In the course of the research the peculiarities of the application of the forensic psychological examination (on the video materials) in distinguishing between truth and false confessions have been showed. There also are a detailed analysis of the concept of psychological reliability. The conclusion is drawn about positive experience of the foreign/national differential psychological assessing reliability testimony' systems, but the need to control in arising «the critical zones» of deliberately false evidence. The benefits of lie-detection systems prove its usefulness for the development of the Ukrainian evidence law, criminal investigation, court and expert practice in the conditions of martial law.

Key words: accuracy, counteraction to the investigation of crimes, tactic interrogation's techniques, instrumental/non-instrumental lie-detection, methodics, reality criteria, truthful/false testimony, participants' testimony in criminal and civil proceedings (according to video), polygraphic studies, procedural interview psychological features' expertise of validity psychological examination of authenticity/inaccuracy signs (video).

Надіслано до редколегії 14.07.2025
Рекомендовано до публікації 25.08.2025
Опубліковано 21.11.2025